

O CONDICĂ DE SOCOTELI DINTRE ANII 1804 ȘI 1839

de SERGIU COLUMBEANU

Printre izvoarele care conțin materiale documentare, de un deosebit interes, privind viața social-economică din perioada descompunerii feudalismului în țările române, sînt și condicile de socoteli ale gospodăriilor boierești.

În aceste condici găsim date asupra veniturilor și cheltuielilor caselor boierești, informații asupra gradului de exploatare la care erau supuși țărani clăcași de pe moșii și salariații casnici, precum și informații privitoare la participarea posesorului condicii la activitatea administrativă. În acest fel condicile de socoteli ajută la completarea tabloului social-economic al unei epoci în care vechile relații de producție feudale încep să facă loc noilor relații de producție capitaliste.

Din nefericire însă, astfel de condici ni s-au păstrat într-un număr foarte redus¹. De aceea orice nouă descoperire în acest domeniu trebuie considerată ca foarte prețioasă.

Condica pe care ne propunem s-o prezentăm în articolul de față se găsește la Arhivele Statului din București fiind înregistrată ca manuscrisul nr. 1286. Are 173 file și însemnările încep în 1804 și merg pînă în 1839. Două pagini din condică au fost publicate într-o culegere recentă de documente privind istoria economiei naționale², iar o caracterizare generală asupra cuprinsului ei a fost făcută de noi într-un studiu apărut de curînd³. În paginile ce vor urma vom încerca să facem o prezentare

¹ Unele din ele au fost publicate de: N. Iorga, „O gospodărie moldovenească la 1777, după însemnările cronicarului Ioniță Conta, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice”, Seria III, Tom. VIII, p. 105—116; Radu Rosetti, „Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX. Condica de răfueală a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812”, în „An. Ac. Rom. Mem. Sect. Ist.”, Seria a II-a, Tom. XXXI, p. 217—351; Slavca Diamandi, „O gospodărie moșierească din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea” în „Studii” IX (1956), nr. 2—3, p. 77—90; Gh. Ungureanu, „Insemnări pe marginea unui manuscris cuprinzînd cheltuielile unei case boierești din Iași în anii 1818—1819”, în „Studii și articole de istorie”, vol. II, 1957, p. 369.

² I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. I, București, 1958, p. 73—74 și 176—177.

³ S. Columbeanu, „Evoluția raporturilor agrare din Țara Românească după răscoala lui Tudor Vladimirescu pînă la Regulamentul Organic (1822—1831)”, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. II, București, ed. Acad. R.P.R., 1960, p. II, nota 4.

pe probleme a conținutului condicii, căutînd totodată să desprindem și unele aspecte mai semnificative legate de viața social-economică de la începutul secolului al XIX-lea. Atragem însă atenția că materialul cuprins în filele condicii, pentru unele probleme, nu acoperă toată perioada 1804—1839 în care s-au făcut însemnările. Astfel claca și arenda sînt expuse fragmentar, evoluția lor, în cadrul gospodăriei pitarului Piersiceanu, neputînd fi urmărită an cu an.

Prima problemă care se pune e cine a fost posesorul condicii ?

În legătură cu aceasta, coperta ne dă o informație foarte sumară, consemnată în următorul titlu: „1804 mart. 1. Condică de toate pricinile și trebuințele casii mele. Dimitrie“ (semnătură prescurtată). Despre numele de familie al posesorului nici o indicație, nici în titlu și nici în paginile condicii. Avem în schimb date asupra rangurilor sale boierești. Astfel aflăm că la 13 martie 1803 a îmbrăcat caftan de treti logofăt la departamentul de cremenalion, iar la 24 august 1813 a fost ridicat de Caragea la rangul de vel pitar¹. În alte pagini ale condicii vedem că posesorul a dobîndit ca zestre prin căsătoria sa cu Sultana Fundățeanu 6 pogoane de vie la Valea Orlii (jud. Saac), 200 stînjeni de moșie la Cărpiniș (jud. Dimbovița) și 60 stînjeni moșie la Fundata tot în Dimbovița². Aceste informații le-am găsit și într-o condică a divanului din 1814 conținînd o anafora din 20 aprilie în care apare un oarecare pitar Dumitrache Piersiceanu, stăpîn al moșiilor Cărpiniș și Fundata din jud. Dimbovița, aduse ca zestre de soția sa Sultana, născută Fundățeanu³. În sfîrșit pe același pitar Piersiceanu îl întîlnim și în catagrafia boierilor Țării Rominești din 1829, prezentat în felul următor: „Dimitrie Piersiceanu, 50 ani, pitar, al răposatului treti logofăt Răducanu, șade în mahalaoa Sf. Vasile, vâpseaoa de galben, no. 266, are case. 2 moșii mici și un țigan de zestre“⁴.

O dată fixați asupra persoanei posesorului, să vedem, așa cum apare din însemnările cuprinse în condică, starea sa materială, participarea la viața economică și socială a vremii, precum și activitatea sa în calitate de dregător.

Despre situația materială a pitarului am dat unele date mai sus în legătură cu zestrea în bunuri imobiliare, adusă de soția sa. Însemnările din condică mai dau următoarele amănunte referitoare la aceste bunuri imobiliare. Astfel, via de la Valea Orlii avea case și crămă și valoarea 2000 taleri, moșia de la Cărpiniș avea livezi de fin, loc de arătură, sat cu circiumă și valoarea 3000 taleri; moșia de la Fundata avea conac, loc de arătură, finețe, 4 pogoane de loc pentru curte și grădină,

¹ Condica, f. 173 v.

² *Ibidem*, f. 2—2 v.

³ Arh. St., București, ms. 1114, partea 1. f. 33

⁴ I. C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Rominești la 1829*, București, 1929, p. 17.

totul în valoare de 4000 taleri¹. În afară de aceasta, pitarul mai avea și propria sa avere imobilă, compusă din trei părți de moșie la Glimbocata în jud. Muscel².

În privința exploatării acestor moșii, însemnările din condică, așa cum am arătat mai sus, ne dau informații fragmentare și care privesc perioada dinainte de 1820. Pentru anii 1820—1830 și pentru anii de după 1831, când ne aflăm în perioada regulamentară, condica nu conține, din nefericire, nici o însemnare care să arate cum a evoluat exploatarea moșiilor pitarului Piersiceanu după promulgarea Regulamentului Organic. Astfel, în anul 1807, la moșia Cărpiniș au fost făcute arături de porumb pe o suprafață de 33 pogoane de către 16 oameni șezători pe moșie, la care s-a adăugat și un număr neprecizat de băjenari, desigur foarte mic, dat fiind suprafața extrem de restrinsă cultivată de aceștia, doar 3 pogoane; suprafața atribuită fiecărui clăcaș șezător pe moșie a variat între unul și trei pogoane, iar dijma predată a fost de 151 măsuri (probabil banițe de 22 oca, banița fiind unitatea de măsurat dijma în acel timp), la care se adăuga o rămășiță de alte 69 măsuri³. Alte două însemnări arată că în 1809 la Cărpiniș erau 13 clăcași, iar în 1810, 18 clăcași care au făcut arături de porumb pe 40 pogoane și 18 prăjini⁴.

În legătură cu numărul de zile de clacă prestat, o însemnare, probabil din 1808 sau 1809, referitoare la moșia Cărpiniș, vorbește de șase zile clacă pe an lucrate de 11 oameni⁵. Moșia fiind puțin întinsă, așa cum reiese din mărimea suprafețelor cultivate, nu comporta prestarea unui număr de zile de clacă prea mare. Dar în afară de aceasta, trebuie precizat că agricultura nu constituia nici singura și nici cea mai de seamă preocupare economică a pitarului Piersiceanu. De aceea și pe moșia sa se făcea un număr de zile de clacă mai mic decât numărul de 12 zile stabilit de lege, ca și pe alte moșii.

În acea vreme pe numeroase moșii erau încă în vigoare învoielii cu caracter particular, îngăduite de altfel de lege, pentru zile de clacă mai puține de douăsprezece. Numărul de douăsprezece și apoi de patru-sprezece zile de clacă, fixate de Legiuirea Caragea, nu se generalizase în toată țara. Monopolul economic otoman constituia o serioasă piedică în calea dezvoltării agriculturii, bazată pe vânzarea de cereale și astfel pînă la Regulamentul Organic, pe unele moșii, claca era sub cuantumul maxim legiuit⁶. Stăpînii de moșii căutau în alte domenii de activitate realizarea veniturilor lor principale, deoarece producția agricolă monopolizată de Poartă, la prețurile fixate de ea, nu constituia o sursă

¹ Condica, f. 2—2 v.

² *Ibidem*, f. 99.

³ *Ibidem*, f. 22.

⁴ *Ibidem*, f. 22 v. și 25 v.

⁵ *Ibidem*, f. 22.

⁶ Vezi în această privință A. Oțtea, *Le second asservissement des paysans roumains (1746—1821)*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1955, (Extras); S. Columbeanu, op. cit., p. 28. (Între 1800—1831, claca era foarte variabilă; în afara celor 12 zile legiuite, pe multe moșii se prestau 2, 3, 4, 6, 7, 8 zile clacă).

prea mare de ciștig. De aceea, ei nici nu se interesau prea mult de punerea în valoare a moșiilor lor¹. De la această regulă, după cum am văzut mai sus, nu făcea excepție nici pitarul Piersiceanu. Astfel, o însemnare din 1808 privind tot moșia Cărpiniș menționează realizarea unui venit de 522 taleri și 105 bani, din care aproape 350 taleri rezultau de pe urma vânzării finului și numai 122 taleri de pe urma vânzării porumbului². Faptul că venitul de pe urma finului e mai mare decât cel de pe urma cerealelor atestă caracterul înapoiat al producției agricole în cadrul gospodăriei pitarului Piersiceanu.

Cu toate aceste fapte care ilustrează înapoierea agriculturii în condițiile monopolului otoman, înapoiere care caracterizează și gospodăria pitarului Piersiceanu, în condică găsim și elemente care arată și existența unei tendințe de mărire a producției agricole. În această privință nu trebuie uitat că ne aflăm într-o epocă de trecere în care, alături de elementele vechi, apar și unele elemente noi, dar a căror dezvoltare e încetinită de condițiile istorice specifice ale țărilor romine. Astfel o însemnare din 1817 arată că la una din moșii — numele nu i se dă — pitarul a plătit pentru defrișarea a 19 pogoane și 4 prăjini destinate arăturii, 191 taleri. Alături de aceste noi pogoane, redade agriculturii, întâlnim însă și 20 de pogoane defrișate pentru a servi ca finețe³. Pentru ele pitarul a plătit 102 taleri. În afara tendinței de mărire a producției agricole menționată mai sus, însemnarea din 1817 ne relevă și un alt fapt deosebit de interesant: pitarul Piersiceanu făcea apel și la muncă plătită pentru a-și pune în valoare moșia. Desigur exploatarea bazată pe clacă va mai dăinui mult timp în agricultura țărilor romine, dar alături de ea vedem făcându-și apariția — la început foarte sporadic — munca salariată, ceea ce ilustrează începuturile pătrunderii relațiilor capitaliste.

Tot în legătură cu exploatarea moșiilor pitarului Piersiceanu mai e de menționat o însemnare din 1826 arătând că o parte din moșia Fundata a fost dată unor străini. Pentru pământul primit spre folosință, aceștia plăteau câte un taler de pogon, în total 28 taleri⁴. Alături de renta în muncă atestată pe moșia Cărpiniș, observăm în cazul moșiei Fundata, și existența rentei în bani.

Un alt capitol consemnat în condică e cel privitor la existența arendășiei, fenomen care a luat o mare extindere încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Pitarul Piersiceanu apare într-o dublă postură: dă în arendă și ia în arendă. În 1812 primește pentru Cărpiniș o arendă de 400 taleri anual. În 1829 pentru părțile sale de la Glîmbocata primește tot 400 taleri, pentru ca în 1832 arenda încasată să crească de patru ori, atingând suma de 1700 taleri⁵. Eliberarea comerțului în general

¹ S. Columbeanu, op. cit., p. 11—13

² Condica, f. 23.

³ *Ibidem*, f. 51.

⁴ *Ibidem*, f. 78.

⁵ Însemnările privind arendarea moșiilor lui Piersiceanu la f. 17 v, 99 v, 105.

și a celui de cereale în special, prin tratatul de la Adrianopol, a determinat o creștere destul de bruscă a valorii pământului și implicit a arenzilor¹. Această creștere a valorii pământului e un indiciu indirect că și pe moșiile lui Piersiceanu exploatarea țăranilor s-a intensificat în cadrul noilor prevederi ale Regulamentului Organic. Arenzile mai mari oglindesc creșterea producției moșiilor, aceasta fiind determinată la rîndul ei de cantitatea sporită de muncă pe care țăranul era constrins să o dea. În felul acesta moșia feudală se transformă într-o întreprindere agricolă de tip capitalist, producînd pentru piață, fapt care determină o mărire considerabilă a valorii sale, în cazul de față oglindită în creșterea arenzii².

Ca arendaș îl întîlnim pe Piersiceanu într-o mențiune din aprilie 1815 unde se vede că a luat cu arendă, în tovărășie, moșia Slobozia Brăiloiului, partea sa la plata arenzii fiind de 1000 taleri pe an³. Luînd în arendă o moșie, pitarul Piersiceanu face la fel ca și alți mici boieri și mici dregători din vremea sa, care, pentru a-și rotunji veniturile, printre altele, se ocupau și cu arendașia. Dar foarte adesea micii boieri arendași nu conduceau personal exploatarea moșiilor arendate, fiind angajați în slujbe administrative cum se întîmplă cu Piersiceanu. În acest caz ei își luau un asociat — așa cum face Piersiceanu — sau subarendau altora, fenomen foarte frecvent în acele timpuri⁴.

Venituri foarte mari — în raport cu cele provenite de pe urma agriculturii — realiza pitarul și de pe urma tăierii pădurii: o dată 1505 taleri și altă dată 1751 taleri⁵.

Un rol deosebit de important în gospodăria pitarului Piersiceanu îl avea viticultura. Însemnări din diferiți ani ne arată cheltuielile făcute de pitar pentru punerea în valoare a viei de la Valea Orlii⁶: 1805 — 221 taleri; 1806 — 289 taleri; 1807 — 161 taleri; 1811 — 269 taleri; 1812 — 261 taleri; 1813—136 taleri; 1814—239 taleri; 1815—303 taleri; 1816—311 taleri; 1817 — 333 taleri; 1818 — numai pentru materialul lemnos necesar viei se cheltuiesc 636 taleri; 1819—347 taleri; 1820—240 taleri; 1823 — 224 taleri; 1825 — 150 taleri; 1826 — 180 taleri; 1827 — 232 taleri; 1828 — 210 taleri; 1830 — 239 taleri; 1832 — 170 taleri. Producția de vin era variabilă, în funcție de condițiile favorabile sau defavorabile din anul respectiv. Astfel, în 1804 a fost de 551 vedre, iar un an mai târziu abia de 170 vedre.

¹ I. C. Filitti, *Arenda moșiilor în Muntenia la 1831 și 1833*, București, 1932. (Se dau cifre comparative privind creșterea bruscă a arenzilor într-un timp foarte scurt).

² Vezi în această privință analiza lui Marx asupra creșterii arenzii determinată de creșterea valorii pământului datorită supramuncii (Capitalul, București, E.S.P.L.P., 1955, v. III, p. II, p. 592 și 606—607).

³ Condica, f. 45.

⁴ În privința arendașiei la începutul secolului al XIX-lea, detalii în S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 13—14.

⁵ Condica, f. 79 și 85.

⁶ Însemnările privind cheltuielile viei: f. 3v, 4, 4v, 5, 5v, 6, 6v, 7, 7v, 8, 8v, 9, 30v.

Numeroase însemnări înregistrează și sumele încasate de pe urma comerțului cu vin și rachiu¹. Raportând aceste sume la cheltuielile făcute cu exploatarea viei, obținem date asupra ciștigurilor sau pierderilor. În 1814 pitarul încasează din vânzarea vinului 486 taleri; cheltuielile cu lucrul viei fiind de 239 taleri, înseamnă un ciștig de 247 taleri. În 1823 încasările sînt de 223 taleri, aproape egale cu cheltuielile, 224 taleri. În 1825 vânzarea vinului aduce 395 taleri din care deducîndu-se cheltuielile de 150 taleri, rămîne un ciștig de 245 taleri. În 1826 vinul e vîndut cu 283 taleri, ceea ce aduce un beneficiu de 103 taleri, după scăderea cheltuielilor în valoare de 180 taleri. Tot în 1826 pitarul mai încasează 200 taleri de pe urma vînzării rachiului. În 1827 ciștigul e deosebit de mare: față de 232 taleri reprezentînd cheltuielile, încasările au fost de 821 taleri, adică un beneficiu de aproape 600 taleri.

În afară de vânzarea vinului, pitarul Piersiceanu mai era interesat și în alte afaceri negustorești. El are două prăvălii în București pe care le închiriază în noiembrie 1814, pe timp de șase luni, una cu 50 taleri și alta cu 60 taleri². O însemnare din iulie 1817 arată că pitarul avea băcănie și la Fundata conținînd mărfuri în valoare de 101 taleri, de desfacerea cărora se îngrijea Grigore Circiumarul³. Tot la moșia Fundata arendează unui precupeț din București, pentru 140 taleri, circiuma și băcănia, iar în 1830 arendează hanul de pe aceeași moșie pentru 200 taleri anual⁴.

Deosebit de importantă era însă participarea pitarului Piersiceanu la comerțul cu animale. Aici el învestea mari sume de bani. Astfel o însemnare din 4 februarie 1829 arată că pitarul a făcut tovărășie cu fratele său Iordache și cu Vasile logofătul, tabac din București, mahalaua Dobrotesii, pentru strîngerea a 3.200 capre destinate vînzării. Pitarul și fratele său pun banii — 13.000 taleri — iar Vasile logofătul „osteneala“. Ciștigul realizat va fi împărțit în trei⁵. Un an mai tîrziu, la 14 aprilie 1830, pitarul face o altă tovărășie cu nepotul său ca să strîngă pînă la 100 capete vite mari — boi și vaci — „pentru negustorie“, însă pitarul cu banii, iar nepotul cu „osteneala“. Suma învestită a fost de 9.000 taleri⁶. Tot în aprilie 1830, în ziua de 16, Dumitrache Piersiceanu face tovărășie cu paharnicul Matei Colceac pentru strîngerea a 100 rîmători destinați tot „neguțătorii“. Pitarul contribuie „cu banii cumpăraturii și celelalte cheltuieli“ în sumă de 2.000 taleri, iar paharnicul „cu porumbul pentru îngrășatul lor și moșia domniei sale Uleștii de Sus (Ialomița spre pășune“⁷. În sfîrșit în același an, tot în luna aprilie, pitarul

¹ Însemnările privind vânzarea vinului: f. 32, 67, 72, 73, 73v, 75v, 76, 76v, 81, 81v, 82, 88.

² Condica, f. 27v.

³ *Ibidem*, f. 52 (publicată de I. Cojocaru în „Documente privitoare la economia Țării Romînești“, 1800—1850. Vol. I, p. 176—177).

⁴ *Ibidem*, f. 89v și 99v.

⁵ *Ibidem*, f. 96.

⁶ *Ibidem*, f. 102.

⁷ *Ibidem*, f. 100.

mai participă la o mare afacere de negustorie în Turcia, afacere al cărei capital era de 45.000 taleri. El contribuie cu 9.000 taleri, reprezentând a cincă parte din capital, iar în zăpisul de învoială pune următoarea condiție : în caz de pagubă să nu fie părtaș la aceasta, ci să i se restituie banii învestiți cu dobândă de 7 taleri și 60 bani la pungă pe lună¹. Observăm deci că numai în anul 1830 pitarul a investit în afaceri comerciale o sumă în valoare totală de 20.000 taleri, ceea ce reprezintă o participare bănească destul de considerabilă pentru acea vreme.

În afară de comerț, pitarul Piersiceanu se ocupa în mod foarte intens și cu operații bănești, luând și dând bani împrumut cu dobândă. Însemnatele sume de bani ce trec prin mâna lui explică în mare măsură de unde avea capitalurile necesare afacerilor comerciale. Iată câteva cifre ilustrând intensele operații bănești ale pitarului. La 20 iunie 1820 împrumută de la serdarul Nicolae Nica 16.500 taleri pe termen de un an cu dobândă de 7 taleri și 60 bani la pungă pe lună, garantînd cu moșia Fundata². Tot în 1820 împrumută de la vătaful Costache 9.000 taleri pe termen de șase luni, cu aceeași dobândă³. Un an și jumătate mai târziu e debitorul aceluiași serdar Nica pentru suma de 15.000 taleri, garantată tot cu moșia Fundata ; suma totală pe care trebuie s-o predea lui Nica e de 20.500 taleri, din care 5.500 taleri reprezintă dobînda⁴. În anul 1823 are aceiași creditori : serdarul Nica cu 15.000 taleri la care se adaugă 4.650 taleri dobînda și vătaful Costache cu 6.000 taleri la care se adaugă 4.500 dobînda⁵.

Ca creditor, pitarul Piersiceanu apare la 5 aprilie 1815 cînd dă cu împrumut fără termen paharnicului Antonache Teohari suma de 10.000 taleri cu dobînda de 5 taleri la pungă pe lună⁶. La 10 iunie 1815 împrumută pe chir Polizache cu 5.000 taleri pe termen de trei luni, iar la 25 iunie pe același cu 3.500 taleri tot pe trei luni, dobînda fiind de ambele dați 5 taleri la pungă⁷. La 6 mai 1817 se înscrie în lista creditorilor pitarului și un oarecare chir Hristodor Ceacîru pentru 7.000 taleri pe termen de trei luni cu 7 taleri și 60 bani dobînda⁸. La 5 ianuarie 1820 dă paharnicului Nicolae Trăsnea 15.000 taleri cu 7 taleri și 60 bani dobînda și la 20 septembrie 1822 lui Petre Dimitriu din Craiova 10.000 taleri⁹.

Sumele de mai sus ilustrează într-un mod foarte caracteristic participarea pitarului Piersiceanu la operații cu capitalul cămătăresc și cu capitalul comercial. În ce privește capitalul cămătăresc, conform însemnărilor, observăm că banii sînt dați sau luați de persoane din aceeași

¹ Condica, f. 104.

² *Ibidem*, f. 36.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 36 v.

⁶ *Ibidem*, p. 37.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

clasă socială cu pitarul și cu o dobândă destul de mică. Prin urmare, în cazul de față, capitalul cămătăresc nu îndeplinește acea funcție de constrângere indirectă a producătorilor, dezvăluită de Marx, ci doar funcția de capital purtător de dobândă, adică „bani ce sînt egali cu bani mai mulți”¹. Însemnările privind însă capitalul comercial corespund mult mai complet tezelor lui Marx. Pitarul investește sume de bani pentru cumpărarea de animale, care urmează apoi să fie vîndute în vederea obținerii de cîștig. În acest caz deci, capitalul comercial apare ca intermediar în schimbul de mărfuri al micilor producători², aici crescători de animale. Astfel pitarul Piersiceanu, pentru a obține plusvaloarea nu trebuie să folosească constrîngerea directă și subordonarea formală a producătorului; prin intermediul capitalului său comercial el stoarce plusvaloare în mod indirect³.

Așadar, concluzia lui Marx că aceste forme ale capitalului — cămătăresc și comercial — pot să formeze „o etapă de tranziție (spre modul de producție capitalist, n.n.) cum se întîmplă către sfîrșitul evului mediu”⁴, se aplică perfect în cazul pitarului Piersiceanu, care trăiește în perioada de descompunere a feudalismului și de apariție a capitalismului în principatele romîne.

Sume de bani însemnate primea pitarul și de pe urma diferitelor funcții pe care le exercita în administrație. Nu trebuie uitat că ne găsim într-o vreme cînd administrația publică reprezenta cea mai importantă sursă de venituri a boierilor, cărora le erau rezervate aproape în mod exclusiv toate dregătoriile⁵. Astfel o însemnare din august 1806 arată că pitarul a primit ca avaeț 6.345 taleri, iar o altă însemnare din ianuarie 1813 consemnează suma de 5.792 taleri reprezentînd avaețul „ot pecetlirii și din biruri”⁶.

De asemenea pitarul realiza cîștiguri și de pe urma pripasurilor, adică a confiscării vitelor rătăcite. În 1806 are 16 cai de pripas, iar în 1814, 17 cai, proveniți din confiscările exercitate în calitate de dregător al armășiei⁷. De asemenea în 1815 i se aduc la armășie sub formă de gloabă nu mai puțin de 45 vite⁸. Ce făcea pitarul cu aceste animale? O însemnare ne dă răspunsul, arătînd că a trimis la moșia din Fundata 34 cai proveniți din gloabă⁹. Alteori pitarul vinde aceste animale (pe un cal ia pînă la 40 taleri) sau percepe de la stăpînii lor taxa de întreținere pentru timpul cît animalul stă la armășie (20 taleri de cap) taxă fixată de obicei la un quantum superior celui real¹⁰.

¹ Marx, *Capitalul*, București, Ed. Politică, vol. I, p. 185.

² *Ibidem*, p. 519.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Romînești*, București, 1945, p. 60.

⁶ Condica, f. 16 și 18.

⁷ *Ibidem*, f. 12 și 12v.

⁸ *Ibidem*, f. 39—40.

⁹ *Ibidem*, f. 13.

¹⁰ *Ibidem*, f. 12v.

La fel ca și toți ceilalți boieri din vremea sa, pitarul Piersiceanu realiza venituri bănești și trăgea foloase de pe urma scutelnicilor și poslușnicilor.

Numărul de scutelnici de care dispunea Piersiceanu era de 5—6¹. Aceștia îi plăteau 60 taleri pe an de cap în două rate — „ciștiuri“ — la 23 aprilie și la 26 octombrie. Venitul anual realizat de pe urma lor era deci de 300—360 taleri.

În ce privește poslușnicii, însemnările din condică arată că aceștia erau folosiți ca isprăvniceii, vieri, dogari, rotari, pescari, ciobani, văcari, cărciumari, pantofari, chelari². Unii dintre ei dădeau produse în natură sau efectuau diferite munci. De exemplu, 2 pescari erau obligați să predea, unul o oacă de pește săptămînal, iar altul două oacă de pește săptămînal. Pantofarul era dator să confecționeze pentru boier 8 perechi de pantofi pe an. Trei poslușnici de la Cărpiniș trebuiau să transporte: doi câte 24 care de lemne pe an, iar al treilea 20 care. Taxele bănești plătite de poslușnici erau de cele mai multe ori cuprinse între 20 și 30 taleri pe an. De pildă un oarecare Nicolae sin Ioan Bogdan plătea 25 taleri pe an, Constantin ciobanul 25 taleri, iar un altul, Tudor, vier la Fundata, plătea 25 taleri, dădea 2 căruțe de fîn și beneficia de scutire de dijmă pentru 2 pogoane de arătură. Condica semnalează și cazuri de poslușnici impuși la sume mai mari de 30 taleri. Stoica din Valea Călugărească (jud. Saac) plătea 35 taleri pe an, Ioniță dulgherul din București (mahalaua Popa Petre) 50 taleri pe an, iar Dinu Minză, tot din București, (mahalaua Apostoli) 60 taleri pe an, deci la fel ca un scutelnic. Boierul căuta deci să profite cît mai mult de pe urma poslușnicilor, storcîndu-i nu numai de muncă și de lucruri produse de ei, ci și de bani.

Numărul poslușnicilor pitarului Piersiceanu era mai mare decît cel al scutelnicilor. O însemnare din 19 aprilie 1819 arată că la moșia Fundata erau 4 poslușnici „știuți de visterie“, 8 „neștiuți de visterie“ și încă 5 cu condiția nedesemnată, deci în total 17 poslușnici. O altă însemnare din aprilie 1827 menționează existența a 29 poslușnici repartizați astfel: 16 la Fundata din care 3 sînt „neștiuți visteriei“, 1 vier la Gura Orlii, 2 pescari în Ilfov, 10 în București. Reținem din aceste două însemnări că nici pitarul Piersiceanu nu era străin de abuzul foarte frecvent al boierilor din vremea sa care țineau scutelnici și poslușnici mai mulți decît numărul îngăduit de visterie³. Observăm că în anul 1819 numărul poslușnicilor „neștiuți visteriei“, era dublu celor „știuți“. Dacă adăugăm la numărul poslușnicilor „neștiuți“ și poslușnicii cu condiție nedesemnată, atunci abuzul apare și mai mare. Asemenea practici îngreuiau deosebit de mult situația fiscală a celorlalți contribuabili, care erau siliți să plătescă și dările acelor din consătenii lor sustrași în mod abuziv de boieri din rolurile visteriei.

¹ Scutelnicii menționați în Condică la f. 42, 64, 64v, 70, 77, 77v, 92, 92v.

² Poslușnicii menționați la f. 11v, 42—42v, 43, 49, 53, 54, 56, 57, 57v, 58, 61v, 62, 63, 65.

³ Vezi în această privință V. A. Urechia, Istoria romînilor, vol. XII, p. 228—233, anaforaua din ianuarie 1820, consemnînd o situație generală.

În sfârșit tot în legătură cu scutelnicii și poslușnicii pitarului Pier-siceanu mai e o însemnare care trebuie subliniată în mod deosebit. În această însemnare pitarul scrie despre „întocmirea“ făcută unor „rumini birnici din Fundata“, „precum i-am așăzat când i-am rădicat ca să le plătesc dăjdiile pe un let“¹. În număr de 12, birnicii amintiți au fost repartizați în două grupe a căror situație e consemnată cu următoarele cuvinte : „6 i-am așăzat în lucru o săptămână a mea și două a lor de la oct. 1 let 820 ; 6 i-am așăzat în bani pe an câte tl. 45 începîndu-să anul tot de la oct. 1 let 820, care bani au să-mi răspunză în patru ciștiuri.“ Observăm că în schimbul plății dărilor, 6 din oamenii șezători pe moșia Fundata sînt obligați să presteze pitarului, timp de un an, 120 zile de muncă. Folosind incapacitatea fiscală a acestor oameni, pitarul caută să-i stoarcă de o cantitate cit mai mare de muncă, prin care el își asigură nu numai recuperarea banilor cu care le plătește birul, ci și însemnate foloase pentru gospodăria sa. Remarcăm de asemenea și folosirea termenului de „rumin“, reminiscentă din vechile timpuri ale „rumîniei“.

Foarte numeroase sînt însemnările din condică privind pe oamenii angajați în gospodăria pitarului pentru efectuarea diferitelor munci. Aceste însemnări prezintă un deosebit interes, deoarece ne dau date precise asupra salarizării personalului folosit pe moșiile, la curțile și în casele boierești. Pentru moșie și pentru curtea boierească condica menționează pe isprăvnicel, vier, pădurar, cioban, vizitiu, potcovar, herghelgiu, rîndaș, argat, slugă și arnăut. În casă găsim pe chelar, bucătar, fecior, doică, guvernantă, dascăl (preceptor la copii) și bărbier.

Remunerarea acestora se făcea în bani, în natură, în scutiri sau mixt. Astfel isprăvnicelul² cel mai important dintre salariații boierului primea pe an în perioada 1816–1820 : 50 taleri, o pereche de cizme și era scutit de predarea dijmei pentru 2 pogoane de pămînt. În 1820 i se mai adaugă 50 oca de sare. O excepție se întîlnește în anul 1818, cînd pitarul înseamnă : „i-am dat un bou toată simbria“.

Vierul³ era retribuit în felul următor : în 1804 cu 15 taleri pe an ; în 1811 era scutit de poslușanie și primea tescovina rezultată din facerea vinului ; în 1816 primea 25 taleri pe an și tescovina ; în 1822, 60 taleri pe an sau 25 taleri, 2 căruțe cu fin și scutirea de dijmă a 2 pogoane de arătură ; în 1828, 30 taleri anual, scutire de birul străinilor, 3 căruțe cu fin și scutirea de dijmă pentru 3 pogoane de arătură.

Pădurarul⁴ primea în 1818 și 1819, 20 taleri pe an, o chilă⁵ de porumb și 5 perechi de opinci, iar în 1820, 10 taleri pe an, o pereche de cioareci, 2 cămăși, o căciulă, 2 ocă⁶ lină, 5 perechi de opinci și o ocă de mălai pe zi.

¹ Condica, f. 62.

² Însemnări despre isprăvnicel la f. 68, 71v, 134v, 159v, 160.

³ Însemnări despre vier la f. 3, 4v, 6, 6v, 21, 65, 135.

⁴ Însemnări despre pădurar la f. 135, 161.

⁵ O chilă = 400 oca = 513 kgr.

⁶ O oca = 1,283 kgr.

Ciobanul¹ avea în 1816, 50 taleri, o oacă de mălai pe zi, 50 oacă de sare și 4 perechi de opinci. În 1818 și 1819 retribuția lui se făcea numai în natură : în 1818 cu 6 oi, un cojoc, opinci și o oacă de mălai pe zi, iar în 1819 cu 2 junci și 4 perechi de opinci.

Vizitiul² primea în 1804, 10 taleri lunar, 8 parale pe zi pentru mîncare sau îmbrăcăminte, iar plata birului său se făcea de către stăpîn ; în 1810 primea 115 taleri, o pereche de cizme și o pereche de iminei, în 1823, 30 taleri pe lună plus 10 parale pe zi pentru masă ; în 1830, 35 taleri pe lună, în 1832, 40 taleri pe lună, în 1837, 50 taleri și în 1838, 55 taleri. La salariu în bani se adaugă și o anumită cantitate în alimente. Mai jos vom arăta ce însemnau în realitate aceste creșteri de salarii.

Potcovarul³ era plătit după numărul cailor pe care îi potcovea : în 1820, 22 taleri pe an pentru 4 cai ; în 1822, 11 taleri de cal pe an, în 1825, 48 taleri pentru 4 cai, în 1826, 50 taleri pentru același număr de cai, iar în 1828—1829, 35 taleri pentru o pereche de cai.

Herghelegiul, argatul și sluga fac parte din acei salariați ai casei pitarului Pîersiceanu care apar în însemnările condicii ca cei mai slab retribuiți⁴. În perioada 1804—1811, cînd sînt însemnări privitoare la ei, primeau între 25—30—40—45 taleri pe an în timp ce vizitiul de exemplu, în aceeași perioadă era plătit cu 120 taleri pe an.

Arnăutul⁵, a cărei principală sarcină era asigurarea pazei boierului și a curții sale, era mai bine plătit decît mulți din salariații casnici. În 1818 el primea 200 taleri pe an, o pereche de cizme, 2 perechi de iminei și bani pentru ras.

Bucătarul⁶ primea în 1805, 8 taleri lunar (96 anual) ; în 1809, 100 taleri pe an, o pereche de cizme și mîncare ; în 1815, 20 taleri lunar (240 pe an) și 10 parale pe zi pentru mîncare, iar în 1836, 30 lei lunar (360 anual) și o piine pe zi.

Chelarul⁷ era plătit în 1823 cu 180 taleri pe an plus încălțămîntea, iar bărbierul⁸ primea în 1813, 20 taleri lunar, iar în 1829, 30 taleri lunar.

Cei mai bine retribuiți erau preceptorii copiilor pitarului. Aceștia apar în însemnări începînd din anul 1826, ilustrînd interesul pe care micii boieri încep să-l arate pentru instruirea copiilor lor, spre a nu fi mai prejos decît marii boieri, care, încă din secolul al XVIII-lea, aveau profesori de limbă străină și de alte discipline pentru copiii lor. Astfel în anul 1829 un oarecare Gheorghe primește 80 taleri lunar pentru 3

¹ Însemnări despre cioban la f. 48v, 59, 161v.

² Însemnări despre vizitiu la f. 69, 72v, 138, 138v, 139, 139v, 140, 141v, 144—145, 146, 153.

³ Însemnări despre potcovar, f. 60, 66, 75v, 81, 82, 82v, 96v, 137.

⁴ Însemnări privind herghelegiul, argatul, sluga la f. 80v, 96v, 152, 152v, 153v, 154, 154v, 155, 156, 157v.

⁵ Însemnări despre arnăut la f. 162—162v.

⁶ Însemnări despre bucătar la f. 143v, 147, 155, 159v, 171v.

⁷ Condica, f. 71, 72.

⁸ *Ibidem*, f. 57, 135v, 158.

ore pe zi de elină și franceză¹. În 1837 „moșiu Sarlă“ (monsieur Charles) e plătit pentru lecțiile de franceză cu 50 taleri lunar, iar în 1838 cu 45 taleri lunar pentru lecții de o oră și jumătate pe zi². Pitarul avea preceptori nu numai pentru băieți, ci și pentru fete. În 1837 găsim o „gubernantă“, pe „madam Jananet“, care preda germana și franceza cu 4 galbeni lunar³. Tot în același an se află în casa pitarului și „madam Maria din Brașov“ care predă germana cu 30 galbeni anual⁴.

Din datele numerice de mai sus observăm că din rîndurile salariaților casnici ai pitarului se desprind două categorii: cei în legătură directă cu casa boierului, ca preceptorul, vizitiul, bucătarul, chelarul, arnăutul, care erau mai bine retribuiți și cei folosiți la muncile grele de la curte, ca argatul sau herghelegiul, care erau mai slab plătiți decît cei din casă.

De asemenea observăm în decursul anilor, la unii din angajații boierului, mari creșteri de salariu: vizitiul de exemplu, primea în 1804 10 taleri lunar, în 1823, 30 taleri, iar în 1837, 50 taleri lunar. Explicația acestor creșteri trebuie căutată nu atît în îmbunătățirea salarizării, cît în dese schimbări ale valorii banilor care aveau loc în acele timpuri. Pentru a putea vedea ce reprezentau în realitate creșterile numerice ale salariilor, sînt necesare cercetări speciale asupra valorii banilor și asupra prețurilor în diferiți ani, dat fiind fluctuațiile monetare frecvente din acele vremuri și influența lor asupra vieții economice. Bineînțeles că în cadrul restrîns al unui articol, ca cel de față, nu ne putem angaja în cercetări aprofundate asupra istoriei monetare și a prețurilor la începutul secolului al XIX-lea. Aceasta rămîne un important și urgent deziiderat de împlinit, deoarece rezultatele unor asemenea cercetări de istorie monetară și de evoluție a prețurilor ar fi de un mare și real folos la studierea și înțelegerea complexelor fenomene economice care aveau loc în această perioadă de mari transformări de la începutul secolului al XIX-lea.

Pe baza citorva din datele publicate vom încerca totuși să arătăm ce însemnau în realitate, pentru cei care le primeau, unele din aceste salarii.

De exemplu salariul anual de 30 taleri, primit de un argat în 1811, era echivalent cu valoarea a 120 de pîini, sau a 75 oca de carne de oaie, sau a 200 oca de fasole, sau a 85 și jumătate oca de mîlai⁵. Observăm deci că satisfacerea celor mai minime necesități alimentare era imposibilă cu 30 taleri pe an, bani cu care se putea acoperi numai prețul piinii pe timp de 120 zile. Desigur că acești salariați primeau, așa cum arată cele mai multe din însemnările condicii, pe lîngă leafă și anumite cantități de alimente sau bani pentru masă. Am văzut însă că în general alimen-

¹ Condica, f. 136v.

² *Ibidem*, f. 146, 148.

³ *Ibidem*, f. 146v.

⁴ *Ibidem*, f. 147.

⁵ Urechia, vol. XI, p. 828—829 (Pîinea — 10 parale; carnea de oaie — 16 parale ocaua, fasolea — 8 parale ocaua, mîlaiul — 14 parale ocaua).

tele în natură se reduceau la o oacă de mălai sau o pîine pe zi, iar hrana plătită în bani se mărginea la infima sumă de 10 parale pe zi cu care în anul 1814 abia se putea cumpăra o jumătate de pîine și un sfert de oca de carne de oaie¹. O situație cu mult mai bună nu aveau nici ceilalți salariați care primeau o leafă mai mare. Cei 115 taleri primiți de vizitiu în 1810 echivalau cu 360 pîini și 62,5 oca carne, ca să nu mai vorbim de cei 100 taleri primiți de bucătar în 1809 care însemnau și mai puțin.

Din aceste cifre ne dăm seama cât de grea era viața salariaților: gospodăriilor boierești la începutul secolului trecut. Munca prestată de ei era extrem de slab plătită, atît în bani cît și în natură. Jugul exploatării boierești apăsa cu toată greutatea și pe umerii acestor salariați casnici. Așa se explică de ce un document din 1816, atestînd existența unui complot care urmărea răsturnarea ordinii existente, prin suprimarea domnului, boierilor și marilor negustori, menționa că principala forță pe care contau complotiștii în vederea îndeplinirii planului lor, erau tocmai acești salariați casnici — „oameni de serviciu“ cum îi numește documentul² — care formau una din păturile cele mai asuprite ale populației bucureștene.

În sfîrșit o ultimă rubrică din condica pitarului Piersiceanu e cea privitoare la cheltuieli. Astfel aflăm că pentru repararea caselor de pe moșia Fundata³, pitarul cheltuiește în 1809, 327 taleri, în 1814, 3224 taleri (în care se includ și cheltuielile pentru biserică), în 1819, 244 taleri, în 1828, 584 taleri. Pentru construirea cîrciumii și a grajdului, tot de pe moșia Fundata, cheltuiește respectiv 222 și 294 taleri⁴. De asemenea trebuie menționată și însemnarea din 1817, care arată că din suma de 992 taleri⁵ folosită la cheltuielile „cele dă trebuință ale moșii“, 720 taleri au fost afectați pentru moară (aducerea brazdelor pentru zăgaz, cumpărarea pieselor de fier și a materialului lemnos, plata morarului și plata oamenilor aduși la săpatul șanțului). Investițiile bănești făcute pentru moară și cîrciumă se explică prin faptul că stăpîinii de moși dețineau în acea vreme monopolul morilor și monopolul vînzării băuturilor de pe urma cărora realizau venituri destul de substanțiale. Am văzut mai înainte cîștigurile realizate de pitarul Piersiceanu de pe urma vînzării vinului și rachiului. Din nefericire, relativ la cîștigurile realizate de pe urma morii, condica nu conține date.

Cheltuielile cele mai mari însă nu le făcea pitarul la moșie, ci la București unde viața luxoasă dusă de boierii cei mari, pe care încercau să-i imite cît puteau și boierii mici, comporta o mare risipă de bani⁶. O

¹ Vezi prețurile în Urechia, vol. X A, p. 879.

² N. Camariano, Un document important referitor la organizația revoluționară secretă din București (1816). Denunțul înaintat lui Ioan Vodă Caragea, în „Studii“, IX (1956), nr. 5, p. 127—130. Vezi și Urechia, vol. X B, p. 67.

³ Condica, f. 24, 29, 41v, 93v.

⁴ *Ibidem*, f. 45, 46.

⁵ *Ibidem*, f. 51.

⁶ W. Wilkinson, *An account of the principalities of Wallachia and Moldavia*, London, 1820, p. 131, 139. (Describe modul de viață al boierilor la București).

însemnare din septembrie 1815 atestă că pentru casele din București, pitarul a cheltuit aproape 12 000 taleri, o sumă mai mare de câteva ori decât suma tuturor cheltuielilor făcute pentru moșie¹. De asemenea pentru cumpărarea butcii a cheltuit în 1804, 525 taleri².

Tot o însemnare referitoare la cheltuieli, care ne-a atras în mod deosebit atenția, deoarece ne furnizează o indicație asupra poziției politice a pitarului în timpul răscoalei de la 1821, e aceea care arată că între 24 martie și 4 noiembrie 1821, pitarul a stat la Brașov unde a cheltuit 3264 taleri³. Reiese din această însemnare că Dumitrache Piersiceanu, întocmai ca și cea mai mare parte a boierimii din București, a preferat să se refugieze la Brașov, dovedindu-și astfel ostilitatea față de răscoala lui Tudor Vladimirescu. Explicația atitudinii pitarului o găsim chiar în fișele condicii, în acele însemnări care îl arată ca beneficiar de pe urma abuzurilor administrative (deținere ilegală de poslușnici, pripasuri și gloabe), abuzuri pentru stîrpirea cărora porniseră la luptă masele populare în anul 1821. Ca o urmare a acestei atitudini, pitarul Piersiceanu a preferat ca imediat după ocuparea capitalei de răsculați, să emigreze la Brașov, unde a stat mai bine de șapte luni, întorcîndu-se numai după ce turcii au desăvîrșit singeroasa și sălbatica lor represiune asupra răscoalei.

* * *

Aruncînd o privire de ansamblu asupra condicii, ceea ce remarcăm în primul rînd e faptul că agricultura reprezenta foarte puțin ca sursă de venituri pentru pitarul Piersiceanu. El realiza cîștiguri mult mai mari din vînzarea băuturilor și a finului, din taxele plătite de scutelnici și poslușnici și din încasarea arenzilor. Numeroasele însemnări din condică ne-au arătat acest lucru și pentru a-l ilustra și mai bine dăm „in extenso” însemnarea intitulată „Venitul casei mele pe anul cu let 826”⁴. Iată deci ce venituri a realizat pitarul în acest an de pe urma agriculturii, viticulturii, arenzilor și taxelor scutelnicilor și poslușnicilor :

200 taleri după rachiul de prune.
 32 taleri după rachiul de mere.
 48 taleri după mere.
 283 taleri după vin.
 28 taleri după pogoanele străinilor.
 21 taleri după 14 rogojini primite ca dijmă.
 60 taleri după vînzarea finului.
 21 taleri după porumb.
 300 taleri de la 5 scutelnici.
 40 taleri de la 2 poslușnici.
 60 taleri arenda bătăniei din Fundata.
 80 taleri arenda părților de moșie de la Glimbocata:

1173

¹ Condica, f. 48.

² *Ibidem*, f. 173.

³ *Ibidem*, f. 10.

⁴ *Ibidem*, f. 88.

Observăm că, față de vânzarea vinului și rachiului, vânzarea porumbului e în raport de 1 la 25, față de vânzarea finului în raport de 1 la 3 și față de taxele scutelnicilor și poslușnicilor în raport de 1 la 15.

În afară de câștigurile de mai sus, pitarul probabil realiza câștiguri și mai mari de pe urma comerțului cu animale. Condica nu spune cât anume erau aceste câștiguri, dar după sumele mari de bani investite, putem deduce că erau considerabile.

În general deci și pitarul Piersiceanu manifesta aceleași preocupări de ordin economic ca și alți boieri din vremea sa. Date publicate asupra gospodăriilor boierești de la începutul secolului trecut atestă că agricultura nu constituia o preocupare deosebită a multor stăpîni de moșii. Creșterea vitelor și vânzarea băuturilor, asigurată prin monopolul boieresc asupra cîrciumilor, aduceau în unele cazuri venituri mult mai mari decît agricultura¹. La concluzii asemănătoare duc și unele documente recent descoperite de noi².

Monopolul economic otoman, extins mai ales asupra producției agricole, care trebuia să asigure aprovizionarea Constantinopolului la prețurile fixate de Poartă, constituia o frînă puternică în calea dezvoltării unei agriculturi producătoare de grîne pentru vânzare. De aceea boierii preferau surse de câștig aducînd venituri mai mari decît moșiile lor. Producția acestora luînd în mare parte drumul imperiului otoman, câștigurile realizate erau slabe, dat fiind prețurile scăzute cu care grînele romînești erau plătite pe piața turcească. Așa se explică și goana extraordinară după slujbe din acea vreme, slujbe care constituiau pentru boierime izvorul cel mai sigur și cel mai bogat de câștiguri. De la această regulă nu se abătea nici pitarul Piersiceanu. Într-un singur an el realiza de pe urma avaeturilor, aproape de 6 ori mai mult decît de pe urma

¹ A. D. Xenopol. Din amintirile unui boier moldovean din jumătatea întii a veacului XIX. Dimitrie Ghițescu, 1814—1889, în „An. Ac. Rom. Mem. Sect. Ist.“. Seria III, t. XXXII, p. 1008 (Arată că autorul amintirilor a făcut o mare avere de pe urma comerțului cu vite deoarece „cultura moșiilor în cereale era încă necunoscută pe timpul acela (1814—1821) și neînaintată ca astăzi”); Radu Rosetti, op. cit., p. 218 (Remarcă „neînsemnătatea agriculturii făcută pe atunci de stăpîni”); Sl. Diamandi, op. cit., p. 82—84 (Arată că cea mai mare parte din cereale era folosită pentru consumul gospodăriei și numai o mică parte era destinată comercializării, iar o sursă bogată de venituri era monopolul cîrciumilor); Gh. Ungureanu, op. cit., p. 369 și urm. (Arată că pentru casele din Iași au fost cheltuite mari sume de bani; investiții au fost făcute numai la vie, iar în agricultură nimic).

² Aceste documente arată că veniturile provenind din vânzarea băuturilor și veniturile legate de creșterea vitelor depășeau pe cele provenind din cultura cerealelor. De exemplu: de la moșia Budești (Roman), în regiune de cîmpie, se obținea în 1819—1820: 5826 lei din vânzarea vinului, 2989 lei din taxe de pășunat și vânzarea finului și 248 lei de la cereale (Bibl. Acad. R.P.R., CXXXV/207); de la moșia Brătulești (Roman), în regiune de cîmpie se obținea în perioada oct. 1826—apr. 1828: 13.629 lei de la vin și rachi, 2624 din vânzarea vitelor și masecurilor, 1959 din vânzarea cerealelor (Ibidem, XVIII/88); de la moșiile Cindești, Cremenea, Pietrosul și Zoseni (Buzău): în regiune de șes se obținea în 1818—1819: 1520 lei din vânzarea finului, din vânzarea rîmătorilor și din taxele de pășunat, 3850 din vânzarea vinului și a rachiului și 655 din vânzarea cerealelor (Ibidem,; CXCVII/198).

agriculturii, vânzării băuturii, încasării arenzilor și taxelor plătite de scutelnici și poslușnici.

Dar condica ni l-a mai arătat pe pitarul Piersiceanu și sub alt aspect. Astfel prin afacerile comerciale la care participa (comerț cu vite și cu lemn) și prin diferitele operații bănești în care angaja sume considerabile, pitarul apare ca un exponent al pătrunderii relațiilor capitaliste. El se înscrie astfel printre acei boieri, mici și mijlocii mai ales, interesați în dezvoltarea capitalismului în țările române.

În concluzie putem considera că în condica pitarului Piersiceanu se oglindesc în general toate principalele contradicții ale acestei epoci de trecere de la feudalism la capitalism din țările române. Alături de o agricultură înapoiată în care investițiile erau aproape nule, alături de monopolul boieresc al vânzării băuturilor, alături de sistemul care făcea din funcțiile publice izvoare principale de câștig — toate acestea, fenomene caracteristice feudalismului — întâlnim și o serie de elemente noi caracteristice capitalismului care începe să-și facă apariția. Aceste elemente, așa cum apar în condică, sînt: folosirea sporadică a muncii salariate pentru mărirea suprafețelor cultivabile, participarea largă la afaceri comerciale și diferitele operații bănești efectuate pe scară mare. În felul acesta socotim condica de venituri și cheltuieli a pitarului Piersiceanu ca un izvor dintre cele mai importante și pline de interes pentru cunoașterea perioadei de transformări social-economice, care a început în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a continuat în secolul al XIX-lea.